

TAUFFER VILMOS (1851–1934): SEMMELEIS IGNÁC (1818–1865)¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

(...) Semmelweis életírói és tanításának magyarázói régen megállapították felfedezésének lényegét, fejlődését, kihatását az orvosi gondolkozásra, az aetioogiás bűvárlati irányra és a prophylaktikus orvostanra, úgyhogy mindezen szempontok általános ismert voltak miatt ma már közhelyeknek tekinthetők és felsorolásuk itt részemről banalitás volna.

A tudományban minden időre tisztázva van Semmelweis tanításának lényege; Herff monumentális könyvében² a gyermekágyi láz tanítását Semmelweis definíciójának idézésével vezeti be. (...)

A felfedezés prioritását Holmes-szal szemben és Semmelweis magyar voltát Hueppe³ meg Schürer von Waldheimmal szemben⁴ Győry Tibor t. kartársunk⁵ győzelemmel vívta meg a világirodalomban, úgyhogy Semmelweis felfedezésének eredetisége és nemzetünk nagy érdeke, hogy ő a miénk volt, a tudományos világ színe előtt Győry Tibor érdeméből minden időre megállapítottak tekinthető.

Semmelweis személyiségének méltatása érdekében, röviden bár, érintenem kell a talajt, melyből szellemi egyénisége fejlődött. Első ifjúságának idejéből egy olyan tényezőt sem ismerünk, mely irányt adott volna bűvár talentumának, s csak medikus korában jutott azon szerencsés helyzetbe, hogy a környezet hatással volt reá.

Más volt akkor a fiatal emberek helyzete, mint most; a mai korban a fiatal tehetség lelkes gondolkodású környezetben a kísérletezés metodikájával már korán megismerkedhetik; megfigyelőképességre nevelve, kiváló tanítók nyomdokában haladva a siker és az elismerés kilátásával aránylag könnyen találja meg az utat, mely a magas célok felé vezet. Semmelweis, szellemi fejlődésének idejében, egy kis polgári család körében, a kenyérkereső feladatokra való nevelés kicsinyességei közepette, vezetés és példa nélkül, pusztán belső ösztöne által vezettetve teszi meg azt a hatalmas lépést, mely őt a kedélyes ifjúsági életből a küzdelmes viaskodáshoz vezette: az Igazságért!

Mint eredeti módon gondolkozó fiatal embernek nagy szerencséje volt, hogy a kor áramlata nem ragadta magával; a 19. század első felében látjuk őt a tudományok terére lépni,

---

¹ Forrás: Tauffer Vilmos: Semmelweis Ignác. In: Az orvostudomány magyar mesterei. Bp., 1924. pp. 120–138. (A részlet megtalálható pp. 121–137.)

A Budapesti Kir. Orvosegyesület 1918. október 12-én tartott ülésén mondott emlékbeszéd.

² Winckel: Handbuch der Geburtshülfe, bearbeitet etc. II. köt. 3. rész. Das Kindbettfieber. Bergmann, Wiesbaden, 1906.

³ Hueppe, F.: Ignaz Semelweis. Festrede zur Feier der Enthüllung seines Denkmals. Berlin, 1894.

⁴ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Urteile der Mit- und Nachwelt. Wien–Leipzig, 1905.

⁵ Győry Tibor: Semmelweis. = Orvosi Hetilap, 1905. pp. 575–578. és Berliner klin. Wochenschrift, 1905. 33. sz.

amikor a hamis természetfilozófia – a tudományok egyik legsajátosabb eltévelyedése – mint ellenállhatatlannak látszó áramlat oly sok tehetséget ragadott magával és taszított le a helyes irányról. Jó sorsa őt ettől megkímélte; abban az időben kezdte tudományos pályafutását, amikor a bécsi iskolában a fiatal tudósoknak az a nagytehetségű csoportja találkozott össze, akiknek révén Bécs világraszóló jelentőségét elnyerte: Rokitsansky, Skoda, Oppolzer, Brücke, Hebra és Arlt azok a csillagok a tudomány egén, akiknek fénykörébe az egész művelt világ orvosai sereglettek, kik egyéniségük és bűvárlati módszerükkel lelkesíteni és buzdítani oly nagy mértékben tudtak. Ilyen szellemi környezet baráti melegében élt Semmelweis nagy felfedezésének idejében, itt talált támaszt küzdelmeinek első szakaszában⁶ és azon ritka szerencsések egyike volt, kiknek a sors már fiatalon egy nagy felfedezést juttatott osztályrészül, oly nagyot, hogy az az emberiség részére döntő jelentőségű volt, mely saját életboldogságát feldúlta ugyan, de a tudományok Olympusán számára örökös helyet biztosított.

Semmelweis felfedezésének keletkezése és tanítása annyira összeolvadt egyéniségével és sorsával, hogy azt különválasztani nem lehet. Egyénisége, jelleme, vérmérséklete és sorsa határozta meg a formát és módot, amelyen eljár; eljárásának módja, külső formája pedig döntő jelentőségű volt egyéni sorsára.

Átrepülve gondolatban Semmelweis tragikus életsorsán, és megszívlevél kikristályosodott tanítását, azon időpontra állok meg, amikor Semmelweis meghalt.

A tragédia befejeződött, a függöny legördült; földi maradványait 1865. augusztus 16-án elföldelték Bécsben a smelci temetőben.

Eltűnt Ő a világ színpadáról és vele együtt mindaz, ami egyéniségében gyarló volt. Megszűntek a személyes ellentétek, amelyek elismertetésében akadályok voltak; a gyűlölködésnek vége lett és már-már várható lett volna, hogy tanítása érvényre jusson.

Sajnos, az elégtétel ideje még nem érkezett meg; az emberiség még nem léphetett a nagy felfedezés osztatlan birtokába, a gyermekágyasok hekatombáinak még mindig nem lehetett vége.

Előtérbe tódul tehát a kérdés, hogy mi gátolta még mindig az oly egyszerű igazság érvényesülését. (...)

Nagy idő választ el Semmelweis korától; a külső felek mind elköltöztek, az időmoha benőtte az érdes szögleteket, a szenvedély elült. A gazdag irodalom, mely a gyermekágyi láz tanának kapcsán annak idején kifejlődött, élénken visszatükrözi, hogy a nagy küzdelemben az emberi szellem magas röpte mellett az alacsonyan járó gondolkodás hol áskálódott a nagy felfedező tekintélye ellen, a sértett hiúság miként utasította vissza a másik szellem szülöttjét és a tekintélyimádás hogyan hódolt be a nap vaskalapos hőseinek. Elmélyedve az irodalomban, megértjük azt a mély elkeseredést, mely Semmelweiset élete utolsó idejében eltöltötte és oly elementáris módon nyilatkozik meg irataiban; mindezt megértjük, ha elgondoljuk, hogy ő minden emberi hiúságtól mentes, nem is a félreértett zseni sértődöttségével és nem egy kedvenc teória érvényesüléséért, hanem száz és ezer anya életéért küzdött, azon sziklaszilárd meggyőződésből, hogy mindezeknek csak azért kell meghalniuk, mert ellenfelei tanítását meg nem szívlelik, hogy tanítását lekicsinyelik, agyonhallgatják, elferdítik és sokan olyan hamislelkűek, hogy tanítását tényleg elfogadják, nagy eredménnyel alkalmazzák, csak azért, hogy kedvessé vált hipotézisüket (a gyermekágyi láznak miazmás természetét, atmoszférását, tellurikus lényegét) védelmezzék.

Mindez igaz, de ha igazságosak akarunk lenni, úgy keresnünk kell azt is, hogy mennyiben volt az ellenállásnak oka a körülményeknek összességében, mennyi a tudomány és a bűvárlat irányában, mert kétségtelen, hogy az ellenállás legnagyobb része mégis nem a személyes üldözésben, hanem jórészen az előbbieken keresendő, mert Semmelweis nemcsak a

---

⁶ Lásd: Schürer von Waldheim id. mű p. 39, 220.

szülészet akkori képviselőinek tekintélyeivel, hanem azon közfelfogással is ellentétbe helyezkedett, mely a tudományos gondolkozást uralta; ennek az orvosi gondolkozásnak nagymestere és megteremtője pedig nem kisebb, mint Virchow, maga a nagy Virchow volt.

Tudjuk, hogy az emberiség szerencsétlenségére Virchow szenvedélyes ellenzője volt Semmelweis tanításának, és hogy ezáltal ő maga két évtizedre vetette vissza a szülőanyák megváltásának érvényesülését.

Ez a szomorú tény sokakat gondolkodóba ejtett és érdekes problémát állított mindazok elé, akik Semmelweis tanának fejlődési történetével foglalkoztak anélkül, hogy csak egynek is sikerült volna áttekinthető módon megoldani a rejtélyt, mindaddig, míg korán elhalt barátom és nagyra becsült tanártársam, Pertik Ottó – ki Virchow akkori gondolkozásába bámulatos módon tudott elmélyedni – gyönyörű tanulmányában meg nem fejtette a rejtélyt.

Waldeyer Vilmos ötven éves orvos-jubileuma alkalmával történt, hogy egykori segédje és utóbb barátja, Pertik 'Orvostudományi irányok' cím alatt 1911-ben tanulmányt bocsátott közre, melyet a Közkórház Orvostársulat tizenhatodik évforduló ülésén is ismertetett. Az orvosi tudományok fejlődésének történetét az utolsó ötven évben klasszikus módon írta meg ő e dolgozatában. Egy másik megnyilatkozása Pertiknek: 'In memoriam Semmelweis', serlegbeszéd alakjában látott napvilágot, melyet a „Budapesti Orvosi Kaszinó” Semmelweis-estélyén 1911. január 24-én mondott el; vagy jobban mondva, itt rejtette el szép fejtegetését a tudományos világ előtt; és magam jobb megoldást nem találhatok, mint ha Virchow hibás állásfoglalásának magyarázására Pertik nyomain haladva, igyekszem a rejtély magyarázatát adni.

„Nem megfoghatatlan-e majdnem – mondja Pertik –, hogy Semmelweis eseményszerű bécsi orvosegyleti előadásának (1850. május 15.) meggyőző számadatai, egyszerűen világos okfejtés és érvelése az egy Chiari kivételével teljesen hatástalan maradt oly férfiakra, aminők az edinburgi Simpson, Tilanus (Amsterdam), Kiwisch (Würzburg 1850), Hamernik (Prága 1850), Martin, Stolz, Litzmann és Franciaországnak szülész-orakuluma: Dubois.

És epochális könyve is, melyről a későbbi időkben Aug. Hirsch, Schauta, Pestalozza és mások elragadtatással nyilatkoztak, egyetlen egy szülést sem térített meg, de ellenkezésre igenis talált Zipfel, Hecker, Breisky és persze Scanzoni személyében.

Mit jelentsen mindez? Ezek a férfiak, Scanzonit kivéve, személyes motívumokkal nem vádolhatók és bizonyára nem tartoznak a pórias szkepszis táborába, amely önmagáért üzi rendszeresen a kételkedést. De képviselőiül tekinthetők-e ama harcias szkepticizmusnak, mely a kételkedést tudományos metódussá teszi és mindig több világosságot követel?

Fájdalom: nem! Ők Semmelweis felfedezésével szemben úgy viselkedtek, mint az emberek többsége minden felfedezésnél. Gondolkodásuk, logikai beállításuk megszokott módjától, a beléjük nevelt öröklött tanoktól nem bírtak emancipálódni. Nem bírtak azzal a szellemi szabadsággal, mely az újat nyugodtan meghallgatja, fontolóra veszi, a tapasztalás ellenőrző kritikájának veti alá, azaz a szabad kutatás álláspontjára helyezkedik.

Ám volt-e szabad kutatásnak nagyobb apostola, mint R. Virchow? Mégis, fájdalommal látjuk őt Semmelweis ellenzőinek vezérkarában. Három ízben, egyszer szenvedelmes kirohanás alakjában is nyilatkozott ellene.

Hogyan fejtjük meg e rejtélyt? – kérdezi Pertik, és a feleletet a következőkben adja:

Az anatómiai uralom, melynek talaján nagyrészt még ma is állunk, megdöntötte a két évezredes szimptomás orvostant. Az életjelenségekben mutatkozó eltérések okát a szervek szerkezetének megváltozásában találta. Anatómiai kóregységeket teremtett. A klinikai kórképeknek bonctani alapot adott.

Virchow felfogásában a bonctani gondolat cellulárisra finomult és az egyes betegségeket, kóregységeket histológiailag törekedett elhatárolni. Az orvosok bonctanilag, részben cellulárisan gondolkodtak.

De a bonctani álláspont két nagy hibában leledzett. A lokalizáció tana munkafelosztáshoz és vele az orvosi gondolkodás feldarabolásához, az orvostudományi egység szétmállásához vezetett: a sebláz, a pyaemia, a septichaomia felől Billroth, Otto Weber, Roser, Virchow egymást nem bírják megérteni.

Az anatómiai éra másik nagy hibáját az oktani kutatás elhanyagolása képezi. Pedig a bonctani elválkozás végre is csak okozat és a gondolkodás legmagasabb normája a kauzalitás. A contagiumok és miazmák a bonctani éra alatt nevükkel titokzatos voltukat is ezért tartották meg és ezen meddőségen a celluláris felfogás sem változtatott. Ez az oka annak, hogy a prophylaxisra és a higiéniére nem volt termékenyítő hatással és a terápia terén nihilizmusra vezetett.

Midőn Pasteur 1857-ben az erjedést kezdte tanulmányozni, senki és bizonyára ő maga sem sejtette, hogy az orvosi gondolkodás teljes átalakulásának rakja le alapjait. Tíz évi munkával 1867-ig megalapította az erjedések vitalisztikus új tanát; kimondotta, hogy nincsen erjedés mikroorganizmusok nélkül, s minden egyes erjedést ezeknek egy-egy meghatározott faja idéz elő.

Az új tan, melyet bakteriológia név alatt szokás összefoglalni, a tudomány történetében szinte páratlanul álló rohamos fejlődésnek indult; köszöni ezt annak, hogy ott, ahol a francia iskola megakadt, segítségére jött R. Koch az izolálás egyszerű és biztos módszereivel és így vált az egymást kiegészítő e két diszparát zseni együttműködése a tudománynak nagy áldásává.

Az orvostan belépett a mostani kóroktani, aetiológiai szakaszába, mely a baktériumot túlbecsülő, rövid tartamú ontológiai ingadozása után csakhamar a biológia oly magasságaiba emelkedett, hogy a fertőző betegségek okát ugyan továbbra is a baktériumban, hanem lényegét a szervezet reakciójában ismerte fel.

A baktérium a külső ok, mely csak megfelelő feltételek (diszpozíció) mellett létesíti a betegséget, mint a szervek és szövetek különböző reakcióját.

Az anatómiai alapon szétforgácsolódo orvostan az oktani gondolkodás révén az egységesség oly fokára jutott, mint eddig még soha. Az anatómiai terápiás nihilizmust az új megismeréseken alapuló preventív és specifikus curatív terápia váltotta fel új szemhatárral, mert a bakteriológia a specificitás eszméjét tudományosan megalapozta a gyógytan terén napjaink specifikus serotherapiájában, sőt Ehrlich specifikus kemoterapiájában, a salvarsanban csúcsosodott ki.

Íme a friss élettől lüktető kép: az aetiológia mai időszaka! Semmelweis tételei ismeretesek:

„A gyermekági láz a pyaemia egyik alakja; azt minden esetben bomlott szerves anyag felszívódása okozza, mely rendesen kívülről vitetik be. Így keletkeznek a helybeli járványok; azokat nem atmoszférás befolyás, nem miazmák, hanem az emberek közvetítik, s ezért elháríthatók. Semmelweis mindjárt az autoinfekció felismerésének magasságáig emelkedett azon ritkább eseteket illetőleg, mikor magában a szervezetben képződik a bomló anyag. A fertőzés forrásaként a hullát, magát a szervezetet vagy rothadó szerves terményeket, például vért stb. jelölte meg. Hozzáfűzte prophylaktikus szabályát és ennek értéke felől teljesen tisztában volt, tanításának főérdemét abban látva, hogy az a baj elhárítására is utat mutat.”

„És mindezt, Uraim, ő 1847-ben mondotta ki! A makroszkópikus anatómia teljes uralmának idejében. A celluláris pathológia éppen akkor volt kijegecedőben. Annak első kiadása Semmelweis fölfedezése után tizenegy évvel, 1858-ban jelent meg. És Semmelweis minden egyes tétele az anatómiai álláspontnak éppen legsérülékenyebb gyöngye oldalát, az oktani kutatást és a prophylaxist illette.

Csoda-e – mondja Pertik –, hogy Virchow, aki a sejteket tette meg a betegségek székhelyévé, a végtelkéig védelmezte sejteinek anatómiáját és ezek funkcionális, nutritív és formatív ingereiről szóló tanát, mely ingerekben a betegségek okát is kereste. Nem válik-e érthetővé, hogy éppen 1858-ban, a celluláris pathológiája első megjelenésének évében intézte

első támadását Semmelweis tana ellen, amely merényletnek látszott az ő sejtautonómiája ellen.

S mert Virchow a bakteriológia későbbi fejlődésében a szervezeti sejtektől idegen, betolakodó parazita-sejtek kórnemző szerepében a sejt-kórtantól távolodást látott: éppen úgy küzdött az új irány, mint eleinte Semmelweis ellen. Még 1864-ben az anthrax autochton keletkezését vallotta és 1874-ben is csak igen föltételesen nyilatkozott az élő vírusok jelentőségéről. A miazmák álláspontján maradt és Semmelweiset illetően különösen a kórházi miazmákat hangsúlyozta, de a tejelválasztásnak és idegrendszernek is jelentőséget tulajdonított; sőt nem ártallotta Semmelweist egyenesen spekulatív iránnyal vádolni.”

És ezt Pertik a klinikai érvektől távol álló anatómus részéről érthetőnek találja. Mi azonban csodálkozással látjuk, hogy Virchow, a külső, sejtől idegen tényező: a miazmát elfogadja, de már azt a kis lépést, mely a miazma helyett mint kórnemzőt az állati bomlásban levő anyagot állítja be – megtenni nem tudta.

„Virchownak akkor egyetemesen elismert vezéri tekintélye a klinikusokat mind magával ragadta, mert azok kivétel nélkül a bonctani állásponton voltak. Egy részüknek ellenkezése így válik részben menthetővé, hogy Semmelweiset nem érthették meg. Csak jusson eszünkbe, hogy Ő korának színvonaláról a kórtani megismerés oly magasságába emelkedett, hogy kórok megállapítására épített prophylaktikus szabályaival az aetiológiai kutatás legkésőbbben érlelődött gyümölcseit anticipálta.”

„Közben a Semmelweis halálát megelőző 1864. év nagy eseményt hozott: Lemaire munkáját, mellyel kémiai úton bizonyította be Pasteur vitalisztikus erjedési elméletét és a miazmákra is új fényt derített. A karbolsavat tette beható tanulmány tárgyává. Azt találta, hogy a karbolsav 1. minden szerves életet a legrövidebb idő alatt megsemmisít, például a csírázó bab stb. fejlődését megakasztja, 2. hogy kevés karbolsavval minden erjedést majdnem rögtönösen meg lehet állítani, el lehet fojtani, 3. hogy a karbolsav a miazmákat is elöli; ha például a vaccinaoltás helyét karbolsavval lemosta, a pustulaképződés elmaradt; épp így a gennyesedést is megszünteti.

A legnagyobb rigorozitással vonhatta le Lemaire ezen kémiai érvekből azt a korszakos következtetést, hogy élőlények okozzák az erjedést és élőlény a miazma is.

Semmelweis és Lemaire tételeinek összehasonlításából, egyszerű logikai konklúzió útján, az antiszepszis gyakorlati alkalmazhatósága biztonsággal volt levezethető.

Lister a Lemaire közlését követő évben, 1865-ben kezdte meg a karbolsavval a maga antiszeptikus kísérleteit és tudományos felfogása akkoriban az volt, hogy a baktériumok a gombák conidiumaiból származnak, alakjukat és erjesztő tevékenységüket pedig a közeg összetétele szerint változtatják.”

Ismeretes Listernek Pasteurhoz 1874 februárban írott levele, melyben háláját tolmácsolja Pasteur erjedési tanulmányaiért, melynek neki az antiszepszis kiépítésére biztos alapot szolgáltatott.” (...)

Ezeknek a fejleményeknek volt részese Markusovszky barátjának oldalán és az ifjú lelkesedés ez idejének felemelő örömei után a megaláztatás és üldöztetés idejében is ő volt az, ki a felfedezés igazában sohasem kételkedve, barátjának nemcsak támasza, hanem küzdőtársa is volt és az egyetlen, aki utóbb is mindig felvette mellette a harcot. Markusovszkynak részét a Semmelweis küzdelmeiben legjobban az a polémia jellemzi, melyet ő Breiskyval szemben vívott meg.

„A gyermekágyi láz kóroktanának bűvárlata – mondja Markusovszky, miután Breisky kifogásait nem annyira megcáfolni, mint valódi értékükre redukálni iparkodott – nincs befejezve, az bizonyos, még akkor sem, ha a rothadt szerves anyaggali fertőzés mindenki által annak forrásául elismertetnék; sőt a Semmelweis tanár adta definíció is csak előlegesnek tekinthető, miután az elemek, melyekből az alakul, még vizsgálat alatt vannak, úgy a pyaemia, mint a felszívódás és a láz fogalma. A szabatos fürkészetnek, azt hisszük, ki kellend

még mutatni szövet- és vegytanilag, hogy milyen az a szerves anyag, mely a fertőzést okozza: mi úton és módon jut az a szervezet belsejébe, mint működik ott vegyileg, élettanilag, melyek felszívása és működésének feltételei, miután úgy látszik, nem mindenkor hat; mifélek azon élettani folyamatok, melyeknek egymásba fűződése által hol gyermekágyi láz minden termény nélkül, hol pedig bő és terjedelmes izzadmányok és áttétek történnek stb.” „Ezek eszményi kíváncsiak ugyan, de még sem tartoznak egészen azon Hippokratész-féle misztériumok közé. Ezen kérdések még mind felderítendőek, de vajon a szülész által-e? S vajon onnan, hogy a tan minden részletei nincsenek felderítve, azt következtethetjük-e, hogy ez nem áll, s hogy jobb a régi egzakt és epidemikus sötétség?”

„Ha mindezt meggondoljuk – mondja Markusovszky –, úgy bizonyosan nem fogjuk az aránylag új tantól, s egyes embertől követelni, hogy ez kivételképen mindazon kérdésekre feleljen, melyeknek megoldása csak az összes természettudományok közreműködésének sikerülhet. Azt igenis fogjuk kívánhatni, hogy úgy a szerző, mint ellenei a fontos tárgy felderítése körül erélyesen és őszintén közreműködjenek, s a tapasztalatokat higgadtan és elfogulatlanul bírálják.”

Markusovszky e messze kitekintő előrelátása mutatja és az épp adott idézet is tanúságot tesz látóköréről, amellyel a tudományos bűvárlatnak évtizedekre programot adott, világosan látva maga előtt az utakat és módokat, melyeken nyomról-nyomra haladva érték el az utódok a nagy eredményeket, melyek ma már mint kristályok, tisztán és világosan állnak előttünk. (...)

Semmelweis életírói közül még Hueppe⁷ és Bruck⁸ is azon véleményen vannak, hogy Semmelweis aszepszisének empiriás érvényesülése a gynaekológiában és sebészetben egyelőre nem volt lényeges és hogy az csak a Lister-féle eljárás meghonosodása után következett be. Ennek ellenben ellent szol az, amit a hetvenes években külföldön utazva a megfigyelő tapasztalhatott.

Amikor e térre vezetem t. hallgatóim figyelmét, arról szándékozom szólni, hogy milyen volt a helyzet, kivált Németországban, a Semmelweis halálát követő tizenöt év alatt, a Lister korát megelőző időben, tehát a Semmelweis-féle aszepszis, azaz a klórmésszel való dezinficiálás és a Lister-féle antiszepszis érvényesülése között időben.

A sors kedvezése folytán abban az időben Freiburgban éltem, hol Hegar és Kaltenbach közt az irodalom termékeinek élénk megbeszélése és megvitatása volt napirenden, tehát mély betekintést nyertem az idő egyik legnagyobb nőorvosának gondolkozásába. Ily alapon mondhatom, hogy Hegar a Lister eljárásában Semmelweis tanának kiépítését látta, s ha kifejezést keresnék akkori benyomásaim megfogalmazására, úgy a két tant egymás mellett úgy jellemezném, hogy nagyszerű reneszánsz-épület volt keletkezőben, melynek falait Semmelweis felépítette, tető alá is juttatta; az épület már szűkő oltalmat is nyújtott az idő durva viszontagságai ellen, de távol volt még attól, hogy kényelmes hajlékul szolgáljon a benne menedéket keresőknek; hiányoztak az ajtók, az ablakok és az idő vihara még minden oldalon betört. Lister e nyílásokat és réseket zárta el, biztossá és kényelmessé téve ezáltal a házat, amelyben a beteg bizvást nézhetett gyógyulása elé, más szóval: Semmelweis felfedezte, Lister pedig használhatóvá tette és általánosította az újkori sebkezelést. Közismert dolog, hogy Lister újítása az orvosi világ különböző területein rendkívül különböző fogadtatásra talált. Legelőször Németországban vert gyökeret, de nem véletlenül ám, hanem azért, mert egy évtizeddel előbb itt zajlott le Semmelweis tanának vitája és vihara, ahol empiriás alapokon máris aszeptice dolgoztak, ahol a közfelfogás a megértéshez elő volt készítve és ezért találhatott termékeny talajra Lister gondolata. Olshausen, Hegar, Volkmann és Nussbaum voltak azok a vezető egyéniségek, kik az új módszert érvényre juttatni igyekeztek. Tudjuk, hogy ezzel ellentétben Listernek saját hazájában leghevesebb ellenzéssel kellett

⁷ Schürer von Waldheim id. mű p. 19.

⁸ Schürer von Waldheim id. mű p. 80.

küzdeni, de nem volt más sorsa Franciaországban sem, ahol a Semmelweis tana által keltett heves vita a francia akadémiában még élénken élt az emberek emlékezetében és a közfelfogás, a sebfertőzés lényegét illetőleg, a közelmúlt nagy vitái által újabban csak még nagyobb megerősítést nyert.

Ily körülmények között különösen érdekes és tanulságos volt a hetvenes években nemcsak Németországban, hanem Angol- és Franciaországban is a helyszínén látni a forrongó tannak hatását, ami nekem osztályrészülni jutott. A szellemi küzdelemnek markáns megtestesítői: Köberle [Koeberle] Strassburgban, Spencer Wells Londonban, Pean [Péan] pedig Párizsban voltak. Köberle és Spencer Wells az abszolút tisztaságban, Lister a karbolban vélte találni a panaceát, Pean pedig csakis operatív technikai művészetében kereste sikerének magyarázatát.

Spencer Wells Lister metódusát negligáló álláspontját 1878-ban (Hunter-előadás a Royal College of Surgeonban) azzal magyarázza,⁹ hogy ő már 1864-ben rámutatott arra, 1. hogy a levegőből ártalmas csírák jutnak a sebbe; 2. hogy Pasteur szerint mindenütt kórnemző csírák tartózkodnak a levegőben; 3. hogy Malvet szerint a túltömött helyiségekben, a kórházak bútortárgyaiban, szöveteiben és a fehérművekben rothadási csírák bőségesen rejtőznek; 4. hogy Polli a kéndioxid csíraölő hatását kétségtelenül bebizonyította és tanította, hogy pyaemiások gennye, septicaemiások izzadmánya beoltva ártalmatlan a kísérleti állatra nézve, ha ez anyagokat kéndioxiddal előbb hatástalanná tesszük és végül 5. hogy szerves anyagokban minden erjedés és putrid elváltozás megakadályozható a kéndioxid előzetes alkalmazása által. Spencer Wells tehát már Lister előtt felállította a csírák ellen való küzdelemnek lényegét és joggal mondja, hogy Lister kísérleteit Glasgowban az ő előadása után két évvel kezdte a karbolsavval, és arra hivatkozik, hogy Lister csak 1869-ben Leedsben jelentette be először kísérleteit, és még akkor is azt kellett megélnie, hogy az ünnepi szónok, mint a közfelfogás kifejezője, oly kicsinyre becsülte, hogy azt egyszerűen tudományos tévedésnek jelentette ki és elméskedve még nevetségessé is tette.¹⁰ Spencer Wellsnek tehát elegendő oka volt saját eljárási módjánál megmaradni, melyet eddig soha nem tapasztalt eredmények is igazoltak.

A fordulópont Lister tanának sorsában csak két év múlva, 1871-ben Plymouthban tartott előadása kapcsán állott be és csak ez a dátum az, melytől fogva a Lister-féle sebkezelés az irodalomban méltánylásra talált.

Megállapítható tehát, hogy az aszepszises sebkezelésnek úttörője Angliában tulajdonképpen Spencer Wells volt, de épp úgy, mint Semmelweis a maga idejében, ő is empiriás alapokon dolgozott; tehát ugyanazt tette, mit Semmelweis, azaz, aszeptice igyekezett eljárni. Lister ellenzői hazájában, Spencer Wells nagy eredményeire támaszkodva mondhatták, hogy a Lister által inaugurált operálási és szövевényes sebkezelési mód tisztára hókuszpókusz és fölösleges, mert íme Spencer Wells mindezek nélkül pusztán a penibilis tisztaság útján ugyanolyan eredményeket ér el és pedig a legnehezebb téren, ti. a beteg hasüregében. Spencer Wells maga mondja idézett dolgozatában,¹¹ hogy ez és hasonló nyilatkozatok reá is hatással voltak és soká visszatartották metódusainak megváltoztatásától és csak amikor egy csoport szerencsétlen eset behatása alatt állott, különösen Kocher, Köberle és Olshausen sürgetésére, kik Hegar és Nussbaum sikereire is hivatkozva hatottak reá és végül Listernek Londonba való átköltözése után, amikor annak eljárásait és sikereit közvetlenül szemlélhette, 1878-ban határozta el magát az e módon való kísérletezésre, azzal az indoklással, hogy csak a tapasztalás döntheti el, vajon Lister sebkezelésének részleteiből melyek a lényegesek és melyek lesznek a mellőzhetők.

Németországban akkoriban két tábor küzdött egymással a szülészet és operatív nőgyógyászati sebkezelést illetőleg. Az egyikben azok álltak, akik fenntartás nélkül

⁹ Volkmann's Sammlung klin. Vorträge, 146. sz. p. 1194.

¹⁰ Volkmann's Sammlung klin. Vorträge, 146. sz. p. 1195.

¹¹ Volkmann's Sammlung klin. Vorträge, 146. sz. p. 1196.

behódoltak Semmelweis tanításának, a másokban azok, kik lelkesedés nélkül, kénytelen-kelletlen, ímmel-ámmal, ellenőrzés nélkül, tehát tessék-lássék módján végezték pusztán a kezek dezinfekcióját, mint például Bécsben K. Braun, Prágában Breisky és sokan mások. Ez utóbbiakkal főlegesen volna foglalkozni, hisz eljárásukban hiányzott az őszinteség; az előbbieket között Hegar járt elől, kinek klinikája és működése paradigmaként szolgálhat annak az időnek megismerésében.

Hegar mélyen át volt hatva Semmelweis tanításának igazsága által, és sorsa tragédiáját érző lélekkel tárgyalta hallgatói előtt már akkor, amikor Semmelweis neve még alig volt hangzatos a klinikai termekben. A sikernek kulcsa, amely Hegar működését jellemezte, e tanítás megszívlelése volt, és egész gondolkozása a Semmelweis szellemében mélyedt el. Szerencse, hogy az operatív gynaekologia kezdete egybeesik Semmelweis aszepszisének megszületésével, melyhez a kórbonctannak és a pathológia-histológiának ugyanabban az időben való nagy fellendülése járult, s ha hozzávesszük Pasteur és Koch nyomán az újkori aetiológiás orvosi tudomány megszületését és a Lister által inaugurált sebkezelést, úgy együtt van az alapja annak a mesés gyors kifejlődésnek, mely alig három évtized alatt egy egész új tanszagnak, a nőgyógyászatnak felépülését tette lehetővé és a szülészetnek alapjában való átalakulását eredményezte. Sőt tovább mehetünk, és merem állítani, hogy a gynaekologia nagy haladása révén tulajdonképpen a hasúr- és medence-sebészetnek megteremtője lett és a sikerek nyomán a sebészetnek egész jövő perspektívája nyílt meg, úgyhogy szinte mondhatnánk, hogy a lány-tudomány, tudniillik a nőgyógyászat termékenyítette meg az anyatudományt, tudniillik a sebészetet, amely a gynaekologusok nagy sikerein épülve indult meg bámulatos átalakulásának útján.

Az idő kimagasló eseménye akkortájt Hegar és Kaltenbach 'Operative Gynaekologie' című könyvének megjelenése volt, mely esemény széles a birodalomban a legélénkebb megbeszélés tárgyát képezte és a kezdeményezés szenzációjával járt, mert új alapokon állott, új metódusokat tanított és sok minden, még tekintéllyel bíró, de avulásnak indult tanítást döntött halomra. E könyv pro et contra szokatlan mozgalmat keltett, és alig volt intézet, hol intenzívebb módon ne foglalkoztak volna tartalmával és szerzőivel egyaránt. Különösen Spiegelberg Boroszlóban lépett ez időben előtérbe, és antagonistának mutatkozott Hegarral szemben. Az 1874/1875. tanév téli félévében egy szemináriumot tartott, melyben a megboldogult Elischer Gyulával együtt vettünk részt. E szemináriumnak tárgya a gyermekági láz tana volt és ehhez a Hegar és Kaltenbach operatív gynaekológiájának megbeszélése csatlakozott. E tárgyalásnak lényege a gyermekági láz tanát illetőleg már előbb a Volkmann's Sammlung kl. Vorträge 3. számában volt közölve, az utóbbi pedig kidolgozva akkori segédjének, Landaunak tollából az Archiv für Gynaekologie 1875. évfolyamában jelent meg. Ez éles kritika csakhamar polémiát keltett, mely alkalom volt arra, hogy az akkori ellentétes felfogások legprononszírozottabb képviselői mérjék össze a tudományos vitatkozások kardját.

Freiburgba érkezésem után csakhamar keresztülestem azon a nem sejtett vizsgán, mit utóbb tanársegéd koromban oly sokszor érdeklődéssel végigszemléltem, tudniillik olyankor, amikor a hospitáns kért engedélyt a klinikán való foglalkozásra. Hegar szokása volt (és e metódus egészen jellemző az ő gondolkozására), hogy az újonnan jelentkezővel, előzékenység címén, vizsgálatot végeztet nőbetegeken, esetleg terhesen vagy szülőnőn, élesen megfigyelve, vajon gyakorlott-e az illető a kezek dezinficiálásában, vajon tudja-e, hogy miért kell ez óvatossággal élni, mert ha nem, úgy csakhamar minden kétséget kizáró módon megéreztte, hogy nem juthat be Hegar intimebb körébe.

A rokonszenves felvételt Freiburgban magam jórészt annak a körülménynek köszönhettem, hogy Semmelweis honából jöttem, és Kézmárszky klinikájából magammal vittem a szülészeti vizsgálatban való jártasság mellett azt a szülészeti szellemet, melyet Kézmárszky Semmelweis nyomán meghonosított és példája által átültetett tanítványaiba, továbbá azért,

mert az említett Spiegelberg-féle szemináriumból kifolyólag két aktuális kérdést, tudniillik a gyermekágyi láz vitás tanát Semmelweis értelmében és az Operative Gynaecologie-könyv vitájának egyéniségeit és lényegét közvetlenül és alaposan megismertem.

A freiburgi klinika szülészeti osztályán és a nőgyógyászati műtétek alkalmával az előkészület kiadós részletét tette a környezetnek, helyiségeknek, használati tárgyaknak dezinficiálása után, különösen a kezeknek preparálása klórvízben. Hegar mindig hangoztatta, hogy a sikernek jó része a fertőtlenítés kellő gyakorlásában rejlik, és módszerének kiegészítő részlete volt, hogy az inficiált sebet vagy sebűrt műtét alatt még a hasúrban is, úgymint az utókezelésben is, bőséges módon klórvízzel árasztotta el.¹²

Röviden szólva, a klinika működésében Semmelweis tanítását nemcsak a szülészetben, hanem a nőgyógyászatban is a Lister-féle eljárást jóval megelőző időben teljes mértékben érvényre juttatta.

Ily elvek alapján művelte Hegar a gynaekológiát és ez tette reá nézve lehetővé a sokban úttörő munkásságot.

Könnyen érthető, hogy azokat, kik Semmelweis módszerét a szülészetben és az operatív nőgyógyászatban már kiadós módon gyakorolták, a Lister felfedezése kevésbé ragadta magával, hisz ők aszeptice operáltak már jó ideje, és Lister antiszeptikus sebkezelésében csak módosítását látták annak, amit más alapokon már előbb is műveltek. Bízva eljárásukban a férfiak, már a Lister módszere előtt olyan dolgokra vállalkoztak, amelyek merészségnek, sőt nem egyszer túl merészségnek látszhattak. Ilyen cselekedet volt különösen a fibromás méhnek kiirtása hasmetszés útján a hetvenes évek elején.

A mai kor fiatal orvosgenerációja alig is képzelheti el, hogy minő nagy cselekedet volt ez annak idején, amikor a hasúri sebészet még kezdetén állott, és pedig nem a könnyű lelkiismeret felelőtlensége mellett, hanem mikor a cselekedet nagyságának teljes tudatában, methodice hozzákészülve, a műtő egész tudományos reputációjának latbavetésével járt el. Hegar ezen a téren érte el talán legnagyobb, sikerét, mert az úgynevezett extrapertionealis csonk-kezelésével oly átmenetet alkotott a műtési technikában, mely útját egyengette a később kifejlődött nagysikerű intrapertionealis kezelési módszernek, melynek kapcsán manapság a heroikus beavatkozást épp oly sikerrel végezzük, mint minden más aszeptikus műtétet.

Bízva aszeptikusában, új utakra is merészkedett, például a castratio kezdeményezésével miómás vérzések miatt,¹³ melynek eredményei annak idején igen sokat ígérően indultak meg, s ha az eljárás nem állandósult, ez onnan van, hogy Lister után új utakat tört magának a műtési technika, és a daganatos méh kiirtása útján, kicsiny veszély árán, egy csapásra gyógyította meg a beteget, ki különben, tudniillik a castratio útján, csak lassan, az anticipált klimax hosszas lepergése útján érthette el célját. Azonban, hogy az anticipált klimax gondolata, mint terápiás eszköz, milyen helyes volt, azt manapság láthatjuk csak igazán, amióta egy új gyógytényező, tudniillik a sugaras kezelés, vértelen úton képesít ugyanannak a ténynek, az anticipált klimaxak elérésére. A nagy horderejű következtetésre vezető gondolatársulás egy szép példája csatlakozik Hegarnak castratio-tanához, melynek elmondása talán nem érdektelen, annál is inkább, mert a nőgyógyászat akkori fejlődésének egy momentuózus lépcsőfoka volt.

Abban az időben történt, amikor az első hysterotomiák végeztek a klinikákon, amikor a műtét heroikus nagysága és igen nagy veszélye miatt az esetek még raritásszámba mentek, hogy az évek óta csaknem csillapíthatatlan vérzésekben szenvedő, jódinjekciókkal és ergotinnal, megtamponozással agyonkezelt miómás beteg huzamosabb időre eltűnt a klinikai orvosok szeme elől. Egy szép napon a már-már halottnak tartott asszony a freiburgi Schlossberg sétányain, Hegar nem kis meglepetésére, feltűnő jó kinézésben került a szeme elé. A konvencionális üdvözlés és hogylét iránti kérdezősködésre az egykori nagybeteg

¹² Volkmann's Sammlung klin. Vorträge, 109. sz. Gynaecologie, 36. füz. p. 820.

¹³ Volkmann's Sammlung klin. Vorträge 136–138. sz. Gynaecologie, 42. sz.

lakonikus válasza következőleg hangzott: „der Wechsel ist bei mir vorüber und seither bin ich geheilt”. E szavak a további séta közben mechanikus módon peregtek tovább Hegar ajkain, amikor egy percben egy másik gondolat, de most már kérdés alakjában, váltotta azt fel: „Könnte man das nicht machen?” „Könnte man den Klimax nicht anticipieren?” A kérdés feltevése után a felelet már önként adódott: „Jawohl, durch die Entfernung der Ovarien!”

E kérdésből és feleletből indult ki Hegar nagy tanulmánya: 'Die Castration der Frauen',¹⁴ melynek eredményei azóta számtalan változatban foglalkoztatták a nőorvosi irodalmat és meglepő eredményeket érleltek; hogy mást ne említsek, gondoljunk csak az osteomalacia gyógyítására a castratio útján, melyet Fehling a körülmények kedvező találkozása mellett, baseli tanárkodása alatt fedezett fel; továbbá a vérző miómák és a metropathia haemorrhagica gyógyítására röntgenfénnel, ami végre is nem más, mint anticipált klimax, azaz vértelen castratio, tehát Hegar gondolatának ezerszeres megvalósítása. Így vezetett a Semmelweis szellemében való gondolkodás és munkálkodás új felfedezésekhez és vállalkozásokhoz.

Kétségtelen, hogy Semmelweis tana sok mindennek volt megindítója nemcsak a szülészet és a nőgyógyászat, hanem a tudományok széles mezején általában, de hogy minő osztályrész jutott e fejleményekben a Lister, a Pasteur és Lemaire felfedezésének és minő rész az újabb kori bűvárlat más téren való megismeréseinek, azt különválasztani lehetetlenségnek látszik. Hogy mégis jellemezzem a szaktudománynak epochális haladását az átmenet ez idejében, amikor tudniillik már ellenségei is éltek Semmelweis tanításával, de amikor az még nem decommentáltatott mint sebkezelési metódus, legyen szabad egy, s más legszembeötlőbb nőgyógyászati haladásra reámutatnom.

A nőorvoslás történetében mint egyik legszebb és legértékesebb siker van feljegyezve a hólyag-hüvelysipoly gyógyításának lehetősége, mint annak az időnek egyik legnagyobb vívmánya. E nagy vívmánynak dicsősége Marion Sims nevéhez fűződik és két principiumon alapult, tudniillik a hüvelyboltozat feltárásának művészetén és a Semmelweis-féle aszepszisen.

Marion Sims véletlen felfedezése és kanalas tükre¹⁵ lehetővé tette a hüvelyboltozat olyan feltárását, amelynek segélyével a legszubtilisebb plasztikus műtétet vagyunk képesek a hüvelyboltozat magasságában elvégezni; a másik tényezőt, tudniillik Semmelweis aszepszisének jelentőségét azok, kik gyakorolták, még soká nem ismerték fel, így maga Sims sem, és a sikert hihetetlen módon mindenféle más mellékkörülménynek írták javára. Így a kések és az ollók, meg a tűk és tűtartók legkülönbözőbb formái; a varróanyagok változatai: selyem, a fémcsodronyok minden neme: ezüst, bronz, réz, vas; a Bozeman-féle ólomlapos rögzítés stb. mind divatjukat érték és lényegesnek látszottak, holott a siker egészen más helyen, tudniillik ott volt, hogy a Semmelweis által inaugurált dezinfekciót öntudatlanul gyakorolták több-kevesebb eredménnyel mindenütt. A hólyag-hüvelysipoly műtévése művészetté és specialitássá fejlődött ki abban az időben, úgy hogy a legjelesebbek ambicionálták a hírnevet e téren. Hogy mennyire volt ez így, egy kedélyes epizód demonstrálja Spiegelberg műtőterméből, hol a műtési nehézségek leküzdése közepette Spiegelberg ajkairól az önelégültséget kifejező e mondat szállt el: „Hja, es gibt eben nur zwei Fisteloperateure in Deutschland; der Andere wohnt in Heidelberg.” Gustav Simont értve alatta, akit egyedül ismert el méltó riválisának e téren. Valljuk meg: művészet a sipoly-operálás napjainkban is, melyben a műtő kezűgyességét a legnagyobb siker koronázza, ha megtanulta Sims módjára feltárni és Semmelweis tanítása szerint aszeptice operálni és bír azon finom beidegzéssel, mely egy komplikált hólyag-hüvelysipoly-műtét végrehajtásánál szükséges.

*

¹⁴ Volkmann's Sammlung klin. Vorträge 136–138. sz.

¹⁵ Meine Lebensgeschichte von M. Sims. Deutsch Dr. L. Weisz. Stuttgart. Enke. 1885. pp. 150–154.

Nem lehet célozom lépésről-lépésre követni a nőorvostan fejlődését a Semmelweis után következő átmenet idejében és nehéz volna megvonni az éles határt, hogy mikor lépett be mint új tényező a sebészetbe a Lister-féle eljárás. Hisz ismert dolog és fennebb már említettem, hogy a hetvenes évek végéig, tehát másfél évtizeden át Semmelweis halála után, minő ellentétes felfogások uralkodtak mellette és ellene, úgy, hogy érvényesülése kétségtelenül csak a nyolcvanas évek elején vált általánossá és az eddig való nagy haladás egyedül Semmelweis tanának gyümölcse volt.

Semmelweis tanának hatása itthon, saját hazájában, halála után egyelőre nem érvényesülhetett. Az 1867. év előtt az abszolutizmus tartotta kezében a hatalmat és a helytartótanács korlátlanul intézte a felsőoktatás ügyeit is. A forradalom utáni két évtizednek principiumai érvényesültek a tanszékek betöltésénél is, amikor nem a tanszak érdeke, hanem a jelöltek politikai megbízhatósága volt elsőrendűleg irányadó a tanári kinevezésnél. Ámde valljuk meg, hogy még annak a rendszernek is voltak fényoldalai, hisz tudjuk, hogy maga a nagy Skoda sem lett volna soha a bécsi egyetem professzora, ha az akkori fakultás akarata szerint megy a dolog; hisz Skoda már hátat is fordított a tudománynak és rendőrorvosi állást vállalt a fővárosban, mert a tanártestület akkori vaskalapos vezetői megkeserítették életét és az abszolút kormányhatalom nyitotta meg számára előbb a prágai és utóbb a bécsi egyetemet a tanári kar nyílt ellenzésével szemben.¹⁶ Sajnos, minálunk a hatalom nem vett tudomást Semmelweis tanításáról és kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy a gyermekágyi láz prophylaxisa szempontjából minő állást képvisel Semmelweis utóda, és bölcs belátással farmakológust állított a szülészeti tanszékre.

Semmelweis tanítása szerencsére elég erős gyökeret vert már itthon avégből, hogy tovább éljen az utódok közt; így, szűk hatáskörben, egyelőre csak Fleischer főorvosban, 1869 óta a Rókus szülészeti osztályán, mint magántanár a szülészeti műtét kapcsán és korán elhalt segédjében, a derék Bruck Jakabban élt az tovább, ki úgy is mint Hirschler Ignác doktornak barátja, a Semmelweis-tradícióban élt, és kitűnő tanulmányával Semmelweisről az orvosi könyvkiadótársulat 1885. évi ciklusában emléket állított magának a magyar orvosi irodalomban.

Semmelweis szelleme egyetemünkre tulajdonképpen akkor tért ismét vissza, amikor Kézmárszky 1873-ban, mint méltó utód, a katedrára lépett. Mi, Magyarország ma élő orvosi generációja, kik a legifjabbakat leszámítva, mindnyájan Kézmárszky tanítványai vagyunk, tanúságot teszünk arról, hogy e kiváló férfiú, e nagylelkű orvos, e buzgó tanító, e véghetetlenül jószívű és önzetlen ember mily kifogyhatatlan odaadással, mily soha nem lankadó buzgósággal tanított minket, hogy miként óvjuk meg a reánk bízott szülők életét és egészségét Semmelweis tanításának szellemében. Úgy hiszem, nincs ez országnak egyetlen ma élő orvosa sem, aki ne volna tisztában azzal, hogy mit kötött lelkünkre Semmelweis, és azzal, hogy mit tanított nekünk az ő szellemében Kézmárszky a szülészeti klinikán. De tanított ő még mást is, tanított észlelni, megfigyelni, becsületesen gondolkozni, tanított a szülész legnagyobb erényére: türelemmel várni, könnyelműen be nem avatkozni a szülés folyamatába és végül tanított irgalmasan együttérezni az anyával és újszülött gyermekével is. Szerencséje hazánknak, hogy amikor az eljövendő antiszeptikus sebkezelés még nem született meg, amikor Pasteur és Lister tana még nem harsogta végig a világot, amikor a szüléskor klórmeszes aszepszise még küzdött az elfogultsággal, amikor a nagy átalakuláshoz a közfelfogás még csak érlelődött: Kézmárszky lett Semmelweis utóda, hogy fölvegye hazánkban a vezetés zászlaját, mely Semmelweis korai halála folytán gazdátlan maradt.

Kézmárszky kivül még két másik vezető orvosunk élt akkoriban Semmelweis aszepszisének gondolkozásában: a sebész Kovács József és Lumniczer Sándor. Kovács

---

¹⁶ Schürer von Waldheim id. mű p. 7.

Józsefről tudjuk, hogy ő sohasem hódolt be Lister tanának és hókuszpókusznak tartotta a Lister-eljárás körülményességeit, de követelte és gyakorolta az abszolút tisztaságot Semmelweis hagyományában, persze a szónak csak polgári értelmében, de mégis olyan jelentékeny sikerrel a múltak sebészeihez arányítva, hogy nem érezte szükségét a Lister-féle nehézkes eljárásoknak. Úgy volt vele, mint Spencer Wells, mint Köberle és Keath, kik nem csináltak úgynevezett antiszepszist, de a végsőig menő pedáns módon keresztülvitt tisztaság útján azelőtt hallatlan eredményeket értek el a hasúri műtétek terén. A másik Semmelweis szellemében sebészünk Lumniczer Sándor volt. Ez egész valójában európai ember, élénk összeköttetést tartott fenn a nyugati sebészvilág haladásával, az akkori szokásokat messze túlhaladó liberalitással, tudniillik az ifjú orvosi generáció révén, kik külföldi tanulmányútjukról hazatérve, osztályán szívesen látott beltágokul fogadtattak és módjukban volt átplántálni a künn észlelt és elsajátított legújabb haladásokat. Így nyert osztályán foglalkozást a korán elhalt, nagytehetségű Antal Géza (előbb Kovács József segédje), Puki Ákos, ki Listertől visszatérve, amúgy melegében hozta magával az angol sebész úttörő újításait, Haberern J. Pál, mint a hallei híres sebész Volkmann segédje, ki ott a Lister-sebkezelés legelső meglepő nagy eredményeit észlelhette, és több mások között én magam is. Mindnyájan hálával emlékezünk Lumniczer Sándorra, ki az új haladások iránt való nagy érdeklődése mellett oly önzetlen készséggel támogatta érvényesülésünket és nem kis mértékben úttörője volt annak a már általánossá vált gyakorlatnak, hogy fiatal szakembereink külföldi útjukról hazatérve, itthon az e célból szervezett állásokban gyakornoki, tanársegédi, adjunktusi és magántanári stb. minőségben érvényesíthetik szakismereteiket. Ma már természetesnek tartja mindenki, hogy ily állások elég nagy számmal állnak az ifjúságnak rendelkezésére, kik alig is sejtik, hogy mily nagy küzdelmek árán jutottak viszonyaink odáig, ahol azok ma állnak, s hogy elődeik és ezek között Lumniczer Sándor mennyi kitartással, szívóssággal, egyéni tekintélyük és befolyásuk latba vetésével és az ifjú tag iránti meleg szeretettel fáradoztak a viszonyoknak ily átalakulásán, míg végre oda jutottunk, hogy ma minden tehetség, ha egy kis szerencséje is van, megtalálhatja hivatási körét és érvényesülését.

Nálunk sincs különben, mint minden más körben, tudniillik, hogy a világ hihetetlen gyorsan felejt. Nagy igazságtalanságot követnénk el magunk is, ha e helyen nem hangoztatnánk, hogy kik voltak azok a férfiak, akiknek körében Semmelweis nagy küzdelmeinek idejében élt: Balassa, Markusovszky, Hirschler, Bókai, Jendrassik állottak hozzá legközelebb, de mindezen felsorolt legjobbainknál is többet, sokkal többet tett Semmelweis szellemének ébrentartására és ősie orvoscari viszonyainknak átalakítása és modernizálása érdekében az a férfiú, ki fakultásunknak jó szelleme volt a nemzet újraébredése idején: ...ez a férfiú, uraim, orvosegyesületünk tiszteleti tagja, Markusovszky Lajos volt.

A szobrász, amikor művében egy nagy szellemet az utókor elé állítva, annak egyéni nagyságát értékelni akarja, allegorice körébe állítja azokat a kortársakat, akikben jellemezni kívánja a hatást, melyet az illető szellemóriás kortársaira, nemzetének sorsára és történetére gyakorolt. (...)